

“Ieder tijdvak heeft zijn eigen beginsel van beweging”

Commentaar op het Liberaal Manifest 2005

Prof.dr.Luigi van Leeuwen¹

Dit citaat van Thorbecke is afkomstig uit een opstel van 1841. ‘Blijven wij staan binnen hetgeen wij van onze voorouders ontvingen; doen wij zelve niets; verzetten wij ons tegen tijdige verbetering; dan komt, in de plaats van verbetering, omkeer van zaken. *Ieder tijdvak heeft zijn eigen beginsel van beweging*; laat men dat slapen, dan ontstaat in het volgend tijdvak verwarring van beweging’ⁱ. Het initiatief om de liberale beginselen te herijken past derhalve in de Thorbeckiaanse gedachtengang. Het zijn de burgers geweest, die bij de verkiezingen van 2002 hebben laten weten, dat zij ontevreden waren en dat zij de heersende klasse wantrouwen. Het Liberaal Manifest 2005 (p.4) signaleert ‘behalve ontevredenheid en wantrouwen... verwarring’. Het siert de VVD, die al lange tijd medeverantwoordelijkheid voor het regeringsbeleid draagt, dat zij thans met dit Liberaal Manifest veel in ‘beweging’ wil zetten. De commissie verdient lof voor haar werk. Zij heeft ervoor gekozen via een aantal thema’s de liberale beginselen te ‘renoveren’. Ik zal vanuit een positief kritische grondhouding een aantal onderdelen van het manifest tegen het licht houden. Is het wel zo gemakkelijk om het ontstane wantrouwen van de burger weg te nemen en het vertrouwen te herwinnen? Sluit het manifest voldoende aan bij de uitdagingen van ons tijdvak? Is het voorgestelde wel voldoende ondernemend om onze voorname internationale positie te kunnen handhaven en versterken? En tenslotte, als de VVD zegt dat zij ‘de Nederlandse burger vertrouwt’... en ‘wil dat duidelijk wordt dat de burger de baas is’, zijn de aangedragen institutionele arrangementen daarvoor dan wel voldoende?

Van high trust society naar low trust society en terug

Francis Fukuyama heeft in zijn boek *Trust*ⁱⁱ een uiteenzetting gegeven over de verborgen principes die een maatschappij goed en welvarend maken. Vertrouwen is een verbond tussen burgers die het doen van transacties vergemakkelijkt, die individuele creativiteit stimuleert en die gemeenschappelijke acties rechtvaardigt. Dit brengt hem tot de stelling, dat de huidige strijd om de economische hegemonie in de wereld niet alleen van economische determinanten afhangt maar in belangrijke mate tevens wordt bepaald door culturele verschillen. Het succes van landen is gebaseerd op de cohesie van burgerlijke associaties en de kracht van ‘communities’. Hij onderscheidde ‘*low trust societies*’ en ‘*high trust societies*’. Eerstgenoemden kenmerken zich door een sterk familisme, een laag of ontbrekend spontaan associatievermogen, dan wel een sterk centraal gezag. De laatste hebben zich ontworsteld aan de familieclan en hebben sterke communities en corporaties tot stand weten te brengen. High-trust societies profiteren daardoor van lage transactiekosten, een groot voordeel in de strijd om de economische hegemonie. Fukuyama roemt in een interview in *De Groene* het nederlands consensusmodel om de combinatie van een zeer groot maatschappelijk vertrouwen en de vrijemarktwerking. Dit kan allemaal wel zo zijn, maar het Liberaal Manifest constateert –mijn inziens terecht- in zijn inleiding ‘ontevredenheid, wantrouwen en verwarring’. De commissie staat daarin niet alleen. Ook het laatste Sociaal en Cultureel Rapport 2004ⁱⁱⁱ schetst naast het huidige individuele geluk een fors pessimisme over de toekomst van onze samenleving. Nederland is kennelijk bezig de weg van een high trust society naar een low trust society af te leggen. Van een rustig verzuild

¹ Bijzonder hoogleraar openbare financiën der lagere overheden aan de Universiteit van Tilburg, oud-burgemeester van Zoetermeer, thans zelfstandig gevestigd mediator en adviseur

land met prachtige multinationals naar een gebureaucratiseerde verzorgingsstaat, waarin alleen aandacht bestaat voor het koopkrachtplaatje van een niet-bestaande Jan Modaal en waarin bovendien het vrije-ondernemerschap zich verlaagt tot frauduleus handelen om eigen glorie. De overkill aan regels heeft, getuige de SCP-cijfers van maatschappelijke participatie, het spontane associatievermogen doen verdampen en schijnt alles en iedereen aan de spelregels van de Haagse kaasstolp te zijn onderworpen. Terecht constateert het Liberaal Manifest een onbalans tussen produktie van beleid en regels en de uitvoering en handhaving ervan. De nationale overheid heeft zich een te groot deel van de welvaartskoek toegeëigend; de ontevredenheid van de burger stijgt snel.

Maar nu de weg terug. Terecht stelt de commissie, dat het gezag van de staat moet worden hersteld om het vertrouwen van de burger terug te winnen. Zij wil daartoe onder andere de rol van de overheid als medespeler in het bestuurlijke als het economische veld terugdringen. Het verminderen van de bestuursdruk – de voorgestelde maatregelen verdienen ondersteuning - leidt niet alleen tot vermindering van de administratieve lasten maar moet ook ‘lucht geven’ via versterking van de lokale democratie. De commissie erkent gelukkig dat decentrale besturen niet goed kunnen functioneren zonder een substantieel eigen belastinggebied. Er wordt al heel wat vertrouwen teruggewonnen, als de partij zich in de politiek van alle dag zou conformeren aan dit Liberaal Manifest.

Ondernemingen voor de publieke zaak

De commissie plaatst keuze tussen markt en politiek centraal. Dit met een voorkeur voor de markt. Ik kan het pleidooi om zelfstandige bestuursorganen, die door de politiek te lichtvaardig zijn ingesteld, opnieuw te toetsen, volgen. Hybride structuren ziet de commissie niet zitten. Zij noemt het ‘opvallend’ (p.6) dat er meer functionele bestuurslichamen dan de 467 gemeenten zijn. Is dat opvallend? Er zijn immers alleen al zo’n 500 woningbouwcorporaties. Wil de commissie nu alle organisaties op het gebied van wonen, zorg en onderwijs privatiseren of onder stevig overheidstoezicht plaatsen? Een stap om alles, wat de SER ‘ondernemerschap voor de publieke zaak’^{iv} noemt, onder de Haagse kaasstolp te plaatsen lijkt mij principieel onjuist en praktisch onuitvoerbaar.

In de allereerste plaats omdat veel van de betrokken organisaties altijd al particuliere instellingen waren en niet onder de kaasstolp thuishoren. Ten tweede, omdat veel van de gesignaleerde ergernissen over het functioneren van deze organisaties op andere wijze kunnen worden weggenomen. Ondernemerschap voor de publieke zaak, zoals die in de woningbouw, de zorg en het onderwijs, moet - naar analogie van de Code Tabaksblatt - worden getoetst op de ‘kwaliteit’ van dit ondernemerschap. Zowel de interne als de externe controle erop dient te worden versterkt. Ook moet dit soort ondernemerschap qua bedrijfsvoering voldoen aan de eisen, die ook voor de ‘normale’ ondernemer gelden. Staat de bepleite vergroting van de politieke macht van Den Haag hier niet op gespannen voet met de wens van de commissie om de rol van de overheid als medespeler te beperken?

De overheid als coach

De commissie kent de overheid in de economische sector drie verschillende rollen toe. De overheid als marktmeester, als terreinknecht en als medespeler (p.14). De eerste twee rollen duiden op de juridische en fysieke infrastructuur; de laatste op de ongewenste verstrengeling van private en publieke belangen. Bij dit laatste noemt de commissie havenbedrijven en luchthavens

als onwenselijk voorbeeld. Daaraan kan het aandeelhouderschap van de staat in op de beurs genoteerde ondernemingen worden toegevoegd. Of het tegenhouden van Europese bedrijven aan onze grens. Kan enerzijds de rol van de staat op dat gebied worden gemist als kiespijn, anderzijds mis ik in het economische spel: de overheid als coach. Je kunt toch niet alles aan de marktmeester of de terreinknecht overlaten. Waar gaan wij heen met de Nederlandse en de Europese economie in de 21^e eeuw zonder een strategie voorhanden te hebben? De uitdaging van de Lissabon-besluiten – om Europa in 2010 het meest concurrerende werelddeel te maken – vergt visie op het te voeren economische beleid. De groei van de concurrentie^v is afhankelijk van drie elementen: voor 50% van de technologische ontwikkeling, voor 25% van de kwaliteit van de overheidsinstellingen en voor 25% van het macro-economische klimaat van een land. Het is de rol van de overheid als coach, waaraan wij het vertrouwen moeten kunnen schenken, dat deze elementen in het te voeren beleid hun plaats krijgen. Het idee om de ‘vlaktax’ in te voeren past in die gedachte. Ik zou het overigens hebben toegejuicht als de commissie zich had uitgesproken à la de vier recent door het CPB vervaardigde lange termijnscenario’s^{vi} over de toekomst van ons land. En zij bij voorkeur één van de snelle groeiscenario’s had omarmd. Dan zou er op economisch gebied met meer ambitie worden gewerkt aan verlegging van de technologische grenzen, aan een drastische verbetering van de productiviteit en aan het verder bewerken van de Europese markt van 450 miljoen mensen.

Is de burger de baas?

Tot slot nog enkele woorden over ‘de burger die – volgens de commissie – de baas is’ en het behoud van de representatieve democratie. Hier wringt iets. Als de commissie zegt, dat de burger de baas is, dan is dat niet waar. In een representatieve democratie is dat per definitie niet mogelijk.

De commissie neemt terecht afstand van de ‘referendumfobie’ bij niet weinigen in de partij. Kan de representatieve democratie, opgeleukt met een referendumpje hier en daar, nu wel de tand des tijds doorstaan? Geen woord is gewijd aan de technologische ontwikkeling die het besturen van stad en land transparanter maakt en de burger werkelijk zeggenschap kan bieden. Nederland loopt – in vergelijking met andere Europese landen - zeker niet voorop waar het de toepassingen van moderne managementsystemen bij de overheid betreft. De technologische ontwikkeling die de wereld doormaakt op het gebied van internet, etc. heeft grote invloed op de democratische besluitvorming. Zij brengt elders in de wereld dictatoriale regimens aan het wankelen en laat democratische bestuursvormen ontluiken. Met de introductie van nieuwe media worden ook de regenteske zwakheden van ons eigen representatieve systeem steeds duidelijker blootgelegd. Omdat in een Liberaal Manifest niet alles kan worden behandeld, zou ik er wel voor willen pleiten, dat de Teldersstichting of de partij aan de toekomst van ons liberaal democratische bestel in het licht van de technologische mogelijkheden een studie wijdt.

ⁱ J.R.Thorbecke, ‘Simon van Slingelandt’s toeleg om den Staat te hervormen’, 1841

ⁱⁱ Francis Fukuyama, ‘Trust The Social Virtues and the Creation of Prosperity’, Penguin Books, 1996

ⁱⁱⁱ Sociaal en Cultureel Planbureau, ‘Sociaal en Cultureel Rapport 2004 In het zicht van de toekomst’, Den Haag, oktober 2004

^{iv} Commissie Ondernemerschap in Publieke Dienstverlening van de Sociaal-Economische Raad, ‘ONTWERPADVIES Ondernemerschap voor de publieke zaak’, 3 februari 2005

^v Global Competition Index 2004

^{vi} Centraal Plan Bureau, ‘Vier vergezichten op Nederland: Productie, arbeid en sectorstructuur in vier scenario's tot 2040’, november 2004.